

OSSERVATORIO LETTERARIO

*** Ferrara e l'Altrove ***

Magyar nyelvű online melléklet - Supplemento online in lingua ungherese

<http://www.osservatorioletterario.net> - <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere/> - <http://www.testvermuzsak.gportal.hu>

Ferrara, 2006. november 30. csütörtök

Mozaikok 1956-ból

Részvevők és történészek írásaiból

1956 Európa történelmében. A liberális angol Manchester Guardian a magyar szabadságharc leverésének a nyugati baloldalra és a kommunista pártokra gyakorolt megsemmisítő hatását az 1939-es Ribbentrop-Molotov (Hitler-Sztálin) paktum hatásához hasonlította. Olyan híres szimpatizánsok, mint *Jean Paul Sartre*, *Albert Camus*, *Pablo Picasso* és mások akkor ismerték fel, hogy tévútra vezették őket. – *Simone Signoret* színésznő 1957 újév napján Moszkvában kijelentette: "A szovjet katonák egy gyarmati bevetés páncélos lövészei lettek." – A Brit Kommunista Pártot több tekintélyes értelmiségi hagyta el, a párt lapjának budapesti tudósítója, *Peter Fryer*, akinek írásait nem közölték, szakított a lappal. – Az Olasz Kommunista Pártból 200 ezren léptek ki, a svájci párt a felére zsugorodott, a dán gyakorlatilag szétesett. *Milovan Djilas* írta: Az a seb, amelyet a magyar forradalom a kommunizmusnak okozott sohasem tud egészen begyógyulni. – A magyarországi események a Szovjet KP Központi Bizottsága elnökségében a legnagyobb pánikot keltették, írta *Alekszandr Jakovlev*, Gorbacsov ideológusa.

Lengyelországban szimpátiatüntetések voltak Varsóban, Krakkóban, Wrocławban, Olsztynban, pénzt és vért gyűjtöttek és küldtek a magyaroknak. A pártközpont csak 1956 decemberétől tiltott meg minden sajtókritikát a szovjet intervenció ellen.

A román pártvezér *Gheorghiu-Dej* román csapatok Magyarországra küldését is felajánlotta, a forradalom leverésére. Ugyanakkor otthon 40 ezer embert, köztük 2500 egyetemistát vettek őrizetbe, számos halálos ítéletet hoztak. (PL)

A kárpátaljai magyarok elleni megtorló akciókról, amelynek során pl. egy tervezett koncepciók per kiszemelt fő vádlottját, *Gecse Endre* református lelkészt agyonverték, másokat 2-6 év börtönre ítélték, *Botlik József* írása számol be. (BJ)

A forradalom mindennapjai. Október 29-én *Bíró Zoltán* főhadnagy, az egyetem Katonai Tanszékének főelőadója (1957-ben két év börtönre, majd jogerősen 1 év börtönre, 1 év jogvesztésre, lefokozásra, 1/4 vagyonekobzásra, ítélték, a rendszerváltozás után alezredessé léptették elő) (HM-673) közölte, a diákokkal, hogy komoly fiatalokból a nemzetőrség keretében rendfenntartó szakaszt szerveznek. Katonaruhát, oldalfegyvert és dobtáras géppisztolyt (davaj-gitárt), lőszert és kézigránátot kaptak. Járőrszolgálatot teljesítettek a városban háromóránkénti váltásokkal, egy katona, egy nemzetőr, egy rendőr nemzeti színű karszalaggal. Külön feladat volt fegyveres kíséret biztosítása Budapestre induló élelmiszerszállítmányokhoz. A diákok részt vettek pl. pártfunkcionáriusoknál lévő fegyverek begyűjtésében, segítettek vidéki forradalmi bizottságok választásában, pl. *Rozmanith Antal* és társai Zircen. Előfordult az is, hogy valaki ellen feljelentés érkezett, hogy fegyvert rejteget, egy csoport kiszállt, az illetőt kihallgatták, megállapították hogy csak egy haragosának a bosszújáról volt szó, és elengedték, de ezért a forradalom leverése után "személyi szabadság korlátozása" címén bírósági eljárás indult a küldetésben résztvevők ellen, de ez – ebben az esetben – felmentéssel végződött. (SzF-51-53 és *Rozmanith Antal* emlékezéséből)

Az október 25-től november 3-ig a 43 m-es rövid hullámon működő Szabad Veszprém Rádió a korábban meglévő rádiós szakkör 20 m-es hullámsávon dolgozó adójának teljesítménynövelésével és hullámhosszának 43-m-re való megváltoztatásával jött létre. A hírek és a hozzátartozóknak szóló

üzenetek mellett beszámolt pl. a székesfehérvári, október 24-i sortűz áldozatainak temetéséről. Közölték *Szabó Pál* interjúját *Brusznjai Árpáddal* a megyei forradalmi bizottság elnökével, tudósítottak a Mosonmagyaróváron az ÁVH-sok által agyonlőtt *Szalai István* főiskolai hallgató veszprémi temetéséről. Egy politikai tiszt, *Majoros Pál* megpróbálta - sikertelenül - zavarni az adást. A forradalom után a rádiót irányító *Dobos Dezső* adjunktust eltávolították az egyetemről, *Fábián Pál* technikus (aki helyett először a nevikis *Fábián Pál* kutatót tartóztatták le) fegyelmi büntetésben, visszaminősítésben részesült. A rádió munkájában bemondóként, más rádiók adásának figyelésében több oktató is résztvett. (MGy-162-164)

A 23-i színházi nagygyűlésen – ahol elsőként *Vékony Ferenc* hallgató követelte az orosz kivonulását – *dr. Benedek Pál* professzor is hozzászólt, egyetértve az előtte szólókkal annyiban, hogy egyetért a szólásszabadsággal. Egyébként állandóan kapcsolatban volt a budapesti pártközponttal, a kapott utasításoknak megfelelően vállalt el vagy mondott le tisztséget. Igyekezett a diákokat visszatartani az eseményekben való részvételtől. Utolsó előadásán - többek között - a következőket mondta: "Ma hazánkban forradalom van, amelyben emberi életek vesznek el ... Az országnak nem hősi halottakra van elsősorban szüksége .. Ha mégis belekeverednének, akkor álljanak annak az élére, akadályozzák meg a fegyelmezetlenséget és az öncélú erőszakot." (SzF-13) Jól beszélt franciául és oroszul is. Október 27-én egy küldöttséggel járt a szentkirályszabadjai katonai repülőtéren, a szovjet parancsnokságon, megpróbált megállapodni velük, hogy kapnak kenyeret, nem kapcsolják ki a villanyt, ők viszont nem támadják meg a várost. A szovjet parancsnok, egy vezérőrnagy tiszti becsületszavát adta, garantálja a testi épségünket, míg neki van a dolgokba beleszólása (MGy-119-120). Később, a deportálások után sikerült találkoznia a Veszprémet megszálló orosz ejtőernyős alakulat parancsnokával, egy ezredessel, akinek szemrehányást tett azért, hogy egyetemista diákokat vittek el a Szovjetunióba. A beszélgetés azzal fejeződött be, hogy az ezredes megfenyegette, hogy őt is bevágják egy diák-vagonba és ő is részt vehet egy ilyen utazáson a Szovjetunióban. (MGy-417)

Harcok. A legnagyobb harcok – amikor nem egymást lötték az oroszok – a Rákóczi téren és a Várban voltak. (SzF-27) Feljegyezték, hogy Veszprémben többször magyar pénzügyőröket kötöztek az orosz tankokra, hogy a felkelők ne lőjenek rájuk. (MGy-348) A magyar veszteség az országban halottakban több mint 2500, a sebesültek száma közel 20 ezer volt. A szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája szerint a hadműveletben részt vett 7349 tiszt, 51472 tiszthelyettes és sorkatona. Veszteség 2170 fő, 669 halott, köztük 85 tiszt, 1450 sebesült, 51 eltűnt. (HM-3.41) A magyar hadsereg vesztesége halottakban 250 és 300 közé tehető, Veszprémben a 31. orosz ejtőernyős hadosztály veszteségei: 45 halott, 92 sebesült. – A Felsővárosi temetőben 13 magyar katonát temettek el, köztük egy katonai mentőautónak a kórház előtt agyonlőtt sofőrjét és ápolóját, valamint egy párttitkárt (*Páger Jánost*), aki magánál tartotta "szolgálati fegyverét", amit megtaláltak nála és hiába mutatta a pártigazolványát, mégis agyonlőtték a Várban. Különböző veszprémi temetőkben 12 polgári áldozat nyugszik. (MGy- 404, 430-431) A megtorlások során 367 embert végeztek ki. (1849 őszén a császári hadbíróóság ítélete alapján 123 emberen hajtották végre a halálos ítéletet.) (KK-91) Veszprémben Pap János (a leendő első titkár) november 5-én többek előtt kijelentette: "Csak hadd lőjék őket (a diákokat) halomra az oroszok ... ha eljönnek majd a szüleik, nekik is azt mondjuk, azt kapták, amit megérdemeltek. Mert nekünk nem kell elszámolni velük, nekünk senkivel nem kell elszámolnunk!" (MGy-370)

A megtorlás során a civil oktatók közül a legsúlyosabb büntetést (internálás) a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanársegéde, *Szabó László* kapta. A hallgatók őt abszolút dogmatikusnak ismerték, akinél, ha a hallgató nem a vonalas szövegét mondta, akkor az volt a baj, ha az övét mondta, azért rúgta ki, mert azt szerette volna, ha a vizsgáló a saját szavaival erősítette volna meg őt az ő demagóg hitében. Mindig akart, mindent akart és még azt is akarta, hogy azt akarják, amit ő akart. Október 23-án a színházi gyűlésen felszólalt támogatva a diákok hozzászólásait, majd géppisztollyal az oldalán az utolsóig harcolt a Várban az oroszok ellen. (SzF-28-29) Letartóztatása után a börtönben a rabok közé beépített besúgó szerint kijelentette, hogy ő az egyetemen a Marxista-Leninista Tanszéken előadó volt, de az itt a börtönben töltött két hónap teljesen kijózanította Marx szelleméből, mert mást hirdetnek a kommunisták és mást a valóság. (MGy-373)

Deportálások. A Szovjetunióba szállított első deportáltak a Tökölre, a szovjet főhadiszállásra államközi tárgyalásra érkező – diplomáciai mentességgel rendelkező – *Maléter Pál* honvédelmi miniszter és az általa vezetett kormánydelegáció tagjai voltak. A delegáció nagy részét a kíséretben lévő sorkatonától a főtisztekig, a fényképésztől a nemzetközi jogászig Kárpátaljára deportálták, ahol 4-5 ezer fogoly kiszállítására készültek fel.

A Veszprémből deportálandók névsorát az oroszokkal együttműködő volt ÁVH-sok és a beépített ügynökök – részben egyetemisták – segítségével állították össze. (Köztük volt pl. az egyetemről

kimaradt görög emigráns, *Ritterodesz László* is.) A magyar foglyok első állomáshelye az ungvári börtön volt. November 15-éig az ungvári börtönbe összesen 846 fő, köztük 23 nő, 68 kiskorú (aki 1939 és 1942 között született, köztük 9 kislány) érkezett, akik közül 463 főt tovább szállítottak Sztrij és más városok börtönébe. Budapestről és környékéről 548, Veszprémből 90, Kaposvárról 45, Szombathelyről 55, Miskolcra 20 fő érkezett. A magyar foglyok egy része ellen szovjet törvények alapján vádak kívántak emelni, de ettől feltehetően az akció lelepleződése, a nemzetközi tiltakozás (hírt adott róla London, a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja is) és *Kádár János* itteni elfogadhatósága érdekében álltak el.

November 14-én *Kádár János* és *Münnich Ferenc* többször telefonált a szovjet illetékeseknek, kijelentve, hogy nem helyeslik ezt az eljárást, ez készítette a magyar vasutasokat az általános sztrájkra. *Ivan Szerov* KGB tábornok (aki Maléteréket is letartóztatta) még Münnichnek sem akart arról szólni, hogy Ungvár és Sztrij börtöneiben akkor már több mint 700 magyar fogoly volt Szombathelyről, Kaposvárról, Veszprémből, Debrecenből. – Hogy a magyar vonalon mindenki egyformán hazudjon, *Szerovék* jelezték Moszkvának, hogy erről *Szuszlovot* és *Arisztovot* (a Magyarországra küldött szovjet KB titkárokat) is tájékoztatták. A deportáltak közül először két nyugatnémet segélyszervezet munkatársai, majd a kiskorúak jöhettek vissza, végül karácsony előtt a többieket is visszaszállították abba a börtönbe, ahonnan elvitték őket. (A többségüket onnan kihallgatás után, néhány nap múlva elengedték.) (HM-2.42-44)

Veszprémből nyitott teherautókon vitték a deportáltakat Ungvárra. Az út végén "Davaj csaszi" (Add ide az órát) felszólítással megszabadították őket óráiktól, gyűrűktől, pénztől. Amikor rabosították őket (kopaszra nyírás, fényképezés, fürdés) és reklamáltak az elvett értékeiket, akkor visszatartották és megmotozták az őket addig kísérő katonákat és elszedték tőlük az elzabrált holmit, amit hazautazás előtt tulajdonosaik visszakaptak. (SzF-34) Itt említhető meg, hogy amikor Budapesten a Sztálin szobor nem akart ledőlni, valaki bekiabálta: "Tegyenek eléje egy zsebórát, majd lehajol érte." (BS-14)

Kopaszra nyírás után megkezdődtek a kihallgatások, a veszprémi vallomások összehasonlítása az újakkal. A börtönparancsnok szobájában a Sztálin bűneit leleplező XX. pártkongresszus után is egy hatalmas Sztálin kép volt. A tolmácsok főleg kárpátaljai magyar pedagógusok voltak. Az adatfelvétel kérdései: családneve, keresztnéve, az apja keresztnéve (a nálunk szokásos "anyja neve" helyett), az apja foglalkozása (tehát származása). *Vékony Ferenc* a foglalkozására azt a választ adta: forradalmár (revolucionyer). A válasz: Ön ellenforradalmár. (Vü kontrarevolucionyer). – Viszontválasz: Nye kontra, rekontra. Megkérdeztük tőle, a kihallgató értette-e a tréfát: Á, csak nézett, mint a birka, nem tudnak ezek ultizni. (SzF-34-35) Olykor váratlan kérdések voltak: Miért volt a Ferenc körút 7-9-ben - A válasz Én Veszprémben voltam, ott nincs Ferenc körút. Hány terhes szovjet asszonyt dobott le a 10. emeletről - Egyet sem, különben nincs is Veszprémben 10 emeletes épület. (Akkor még nem volt.) Állandó téma volt "az imperializmus ügynöke" is. (Szi-199) Az ungvári börtön mellett voltak kihallgatások az ottani állambiztonsági börtönben is, ahova rabomobillal vitték át a letartóztatottakat. Találkoztak Ungváron szombathelyi, dunaújvárosi, százhalombattai elfogottakkal (BS-166) és debreceni orvostanhallgató lányokkal is. (Szi-200)

Börtönkoszt. Reggelire kaptunk egy vödör teát, három szem kockacukrot, három szelet kenyeret és egy kilónyi nagyon sós apró halat szőröstül-bőröstül. A tea keserű volt de aztán megtanultuk, hogy egy szem cukorral meg lehet inni öt liter teát is. Le kell harapni belőle, és azon keresztül inni. Tiszta népámitás, olyan, mint az egész rendszer. A három szelet kenyér egész napra szólt. A hal volt a reggeli. Délben "valamit visz a víz" leves, vagy káposzta, vagy krumpli és főzelék vagy kása, esetleg egy kávéskanál szafttal. Vacsorára valamilyen kása. Víz nem ihattunk, de állandóan volt a rögzített vasasztalon keserű tea és egy tálban apró, sózott nyers hal. Volt aki a kenyér mellé ráfanyalodott az apró halra, volt, aki több teát iszogatót mellé. – Volt, aki az első nap nem ette meg a halat, a második nap csak a fejét és a farkát dobta el, a harmadik nap az egészséget megette. (*Balogh Lajos*) (BS-167-168), (SzF-33)

A veszprémiek többségét pár nap múlva átszállították Ungvárról a Kárpátokon túli Sztrijbe a Szovjetunióban rendszeresített börtön-vagonokból álló szerelvényel. Ott a parancsnokot rávették, engedje meg, hogy a séta alatt nem hangosan énekeljenek. Minthogy a különböző cellákba zárt diákok nem érintkezhetek egymással, kitalálták, hogy Verdi Trubadúr c. operájának Toronyárjája dallamára közölnek egymással információkat, pl. Nyilik az ajtó, jön be a smasszer / Hozza a kását csak minékünk / Nem kell a kása, / A gyomrom utálja / A szóm elakad, akad, akad / Kásámat adnám érte / Csak lehetnék szabad / Smasszerlegény nyisd ki az ajtót / Eressz haza, eressz haza, minket. – Egy másik cellából pl. arról értesültek, hogy "Lenyírtak, leborotváltak / Derék alatt békén hagytak" Másnap és harmadnap is megisméltődött a hasonló jellegű tájékoztatás, de más-más rekeszből. Megfigyelték,

hogy az egyik őr a toronyban mindig akkor neveti el magát, amikor valami érdekes volt a szövegben. Lehet, hogy egy kárpátaljai fiú volt. Nem jelentette fel őket.

A falakba, az ajtófélfába, a vaságy festékébe nevek voltak bevésve, németül Berlinből, lengyelül Poznańból, ők is hozzávették a magukét Magyarországról. (SzF-40)

Sztrijben velük volt egy 45 év körüli mezőgazdasági mérnök, aki a tabi forradalmi bizottság elnöke volt. Ő volt az egyedüli, aki megette az apró nyers halakat. A túlélés titka, mindent meg kell enni - mondta. Attól félt, hogy bányába visznek bennünket. A hét végén a smasszer bekiáltott: Bánya! – Ugye megmondtam! – sóhajtott fel. Most öltözhetünk, és megyünk a bányába. Alig tudtuk megmagyarázni, hogy itt nem öltözni, hanem vetkőzni kell, mert az orosz "bánya" szó magyarul fürdőt jelent. (SzF-39-40)

Tiltakoztak a törvénytelen deportálás ellen, de szovjet börtönökben erőszakkal, pl. veréssel nem találkoztak. (SZI-199)

Újra itthon. Kényelmesebb körülmények között jöttek haza. Csak tízen voltak egy zárt teherautón két őrrel, kaptak egy egész kenyeret és egy egykilós húskonzervet (amit csak az őr tudott kinyitni), így szállították vissza őket a veszprémi börtönbe (BS-168, SzF-44), ahonnan ügyészi kihallgatás után néhány nap múlva szabadultak. *Polinszky Károly* dékán, a hazahívott koreai hallgatók búcsúztatásával egybekötve ünnepi vacsorán látta őket vendégül, s pótolta az időközben a kollégiumból eltűnt ruháikat is.

Egyes új hatósági szervek magatartása kevésbé volt baráti. "1957 elejétől elkezdett gorbombulni a világ. Napirenden voltak az igazoltatások, razziaák, házkutatások. Ha véletlenül nem volt nálunk igazolvány, vagy a kopónak nem tetszett a kopasz fej, egykettőre az őrszobán találtunk magunkat. Itt azután, amikor kiderült a tévedés, már jól helyben is hagytak. Leginkább éjszaka jöttek a karhatalmisták. Akit kerestek, rendszerint nem találták. A tárgyi bizonyítékok keresése miatt mindig újra kellett ágyazni és elrakodni a szekrényben. A házkutatás különben gyorsan ment, mert alig akadt holmink, a szakkönyvek pedig őket nem érdekelték. Leginkább melegítőben aludtunk, hogy az öltözködéssel se kelljen bajlódni, amikor el kell hagyni a szobát. Sokkal kellemetlenebbek voltak a tanúkihallgatások. Azokban a napokban a legtöbbször a tanúkból lettek a vádlottak. Ez történt a parancsnokunkkal, *Bíró Zoltánnal* is". – írja *Sziji Ferenc* (SzF-48-50. old.) –

"Telefonon többször kerestek a tanszéken, de nem találtak. Április 2-án letartóztattak. Egy kétszer két méteres szobában legalább húszan voltunk. Egyenként vittek ki bennünket, mindenki a saját lábán jött vissza, csak egy kissé elváltozva. Életemben úgy nem vertek meg, mint akkor. Hátról megrúgtak, fejével neki a falnak, de vertek pofon is, ilyen cipó lett a fejem. A srácok aggódva fogadtak, hogy hogy nézek ki. 6-án és 7-én az egész gárdát hazaengedték, én azért maradtam 12-éig, mert idő kellett, hogy eltűnjenek a foltok, de akkor is tele voltam lila véraláfutásokkal" - írja *Balogh Lajos* tanársegéd (BS-56)

"Másképp kopaszságuk alapján gyakran találkoztunk az együttérzés megnyilvánulásaival. Ha büfében, bisztróban megkérdezték, hogy mennyibe kerül, felnéztek és röviden csak ennyit mondtak: 'Magának semmibe.' Amíg ki nem nőtt a hajunk, élelemért szinte nem fogadtak el tőlünk pénzt, sőt még egy kedves tekintetet vagy egy erős kézfogást is kaptunk mellé. – Egyszer az akkori Hungária vadásztermében voltunk, nekünk csak egyszerűbb ételre és egy korsó sörre futotta, de a vendégek az egyik asztaltól is, a másiktól is küldtek egy rundot. Összetoltuk az asztalokat és nótázásba kezdtünk. Néhány *Ruha Rudi* és zenekara ingyen húzta. A székely himnusszal fejeztük be a vacsorát. – Mondhattak, tehettek, írhattak bármit a forradalom ellenében, a város nem felejtett." (SzF-48)

Irodalom

BJ *Botlik József*: A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról vezényelték. Magyar fiatalok gulágra hurcolása ötvenhatos tevékenységük miatt. Valóság 49. évf. 10. szám, 94-104. old. (2006. október)

BS (*Bosnyák Sándor*) (szerk.): Megcselekedtük ... 56-osok vallomásai és útmutatásai a jövő magyar nemzedéknek. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2006. 180 old. (oldal)

HM-1. *Horváth Miklós*: Fejezetek a Magyar Néphadsereg 1956. évi történetéből. - Hadtörténeti Közlemények 119. évf. 3. szám 603-713. old. (2006. október) (oldal)

HM-2. *Horváth Miklós*: Deportálások a Szovjetunióba. Rubicon 2006. 9. szám 42-44. old. (oldal)

HM-3. *Horváth Miklós*: Forgószél, a szovjet hadsereg bevetése Magyarországon. Rubicon 2006. 9. szám, 40-41. old. (oldal)

KK *Kapronczay Károly*: Betegellátás, veszteségek 1956 októberében. *Valóság* 49. évf. 10. szám, 84-93. old. (2006. október)

MGy *Mészáros Gyula*: Forradalom és szabadságharc Veszprémben. 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések. Művészetek Háza, Veszprém, 2001. 574 old. + ill. (oldal)

PL *Paul Lendvai*: A magyar ősz világtörténelmi jelentősége. *Rubicon* 2006. 9. szám, 7-15. old.

SzF *K. Szíjj Ferenc*: Túl a Kárpátokon, avagy ötvenhatról másképpen. *Közelebb Egymáshoz Alapítvány, Dad*, 2003. 61 old. (oldal)

SzI *Szűcs István*: Tartsatok ki fiúk és énekeljtek ! Szűcs Istvánnal beszélget Győri Béla. - *In: Győri Béla (szerk.): Vasárnapi Újság. Válogatás a népszerű rádióműsor adásaiból. Új Idő Kft. (Budapest) 1989. 192-201. old. (oldal)*

Dr. Paczolay Gyula

Megjelent az Egyetemünk 2006 novemberi, 9. számában a 10-13. oldalakon.